

“NATURA LUDENS” ÜZERİNE: DEPREMİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ*

Betül ÇOTUKSÖKEN**

Ülkemizde, 1999 yılında biri 17 Ağustosta (Marmara Bölgesi'nde), diğeri de 12 Kasım'da (Düzce'de) olmak üzere iki büyük deprem yaşadık. Bu depremlerin etkisi gerçekten çok büyüktü ve bu iki büyük depremle birlikte “deprem” adını verdiğimiz doğa olayı gündemimizde birçok yönden yer aldı. Ancak bu doğa olayı karşısındaki, “deprem” adını verdiğimiz bu olay ve olgu, antropolojinin deyişle de, “deprem durumu” karşısındaki “duruş”umuz tam da neydi, duruşumuz üzerinde ne ölçüde, ne kadar, nasıl düşündük; bu durumu ne ölçüde ve ne kadar anladık soruları varlığını, hem de gittikçe artan oranda sürdürüyor. Sorularımızı daha da çoğaltmamız olanaklı; yine bu sorularla bağlantılı olarak, insan-dünya, insan-doğa ya da insan çevre ilişkisi üzerinde, üstelik de bilgiye dayalı olmak üzere ne kadar, ne ölçüde düşündük ya da düşünüyoruz? Temelde insan-dünya, insan-doğa ya da insan-çevre ilişkisini yaşamakla birlikte, bu ilişkiyi yeterince nesneleştirdik mi, konulaştırdık mı? Burada sıraladığımız ilişkilerin ilkelerini, temel dayanaklarını dikkate aldık mı? İnsan olarak, yapıp edenler olarak, doğaya yönelik davranışımızda, eylemlerimizde, doğayla olan ilişkilerimizde ve bunların hepsini dikkate alarak, eylemlerimizin ve ilişkilerimizin ardındaki istemenin ilkeleri üzerinde yeterince düşündük mü? Yapıp etmelerimizin nedenleri, yürüyüş yolları ve olası sonuçları üzerinde ayrıntılı olarak durduk mu? İnsan-mekân ilişkisinde varlığımızın aslında bir uzantısı olan evlerimizle ilgisinde,¹ yapıp etmelerimiz, istemelerimiz, tercihlerimiz, seçimlerimiz, kararlarımız konusunda bilinçli olup olmadığımızı yeterince değerlendirdik mi, sınıadık mı? Her birimiz yapıp edenler olarak, özne olarak isteyen, karar veren, uygulayan, kullanan olarak ayrı ayrı sorumluluklarımız olduğunu düşündük mü; sorumluluklarımızı, yükümlülüklerimizi dikkate aldık mı? Ancak, çoğun bunları yapmadığımız gibi, tam tersine, genellikle olağan ve olağanüstü durumların olasılığı karşısında, bilimsel bilginin

bize sunduğu kestirimler karşısında çoğu zaman, şu kalıp düşüncenin yandaşı olmuyor muyuz? “Bir şey olmaz!” Sanki birbirimizle, nesnelerle, tümüyle çevreyle, dünyayla, doğayla olan ilişkilerimizin ardında böyle bir önyargı ya da kalıp düşünce var: “Bir şey olmaz!” deyip işin içinden çıkmaya, görmezden gelmeye, sorumluluklardan kaçmaya çalışıyoruz. Bizi, her birimizi, niyetimizi, amacımızı ele verenin dil ya da bireysel dil olarak söylem olduğunu hepimiz biliyoruz. Yine biliyoruz ki, insan dünyası, konuştuğumuz ve yazdığımız dilde de/söylemde de karşılığını bulduğu gibi, öncelikli olarak bildirme kipindedir; ikinci olarak da dilek-istek-koşul-gerekliklik kipindedir. Biz insanların, en başta da çocuklar olmak üzere, dilek-istek kipinde konuştuğunu, varolduğunu, varlığını ele verdiğini; olanakların ve koşulların çözümlemesiyle, ayrıca, gereklikliklerin yerine getirilmesiyle, neredeyse başının hiç hoş olmadığını, insan olmayanla karşılaşmalarımızda, özellikle doğayla olan karşılaşmalarımızda çok iyi bir biçimde, çok somut bir biçimde görüyoruz. Daha açık bir anlatımla, somut bir örnekle, coğrafyamızı, ne yeri, ne yer altını, ne yer üstünü ne de gökyüzünü pek de tanımıyoruz; neredeyse birçok şeyin örtüsünü kaldırmıyoruz, keşfetmiyoruz.² Çünkü çoğunlukla ezbere yaşıyoruz; salt görüntüyle ve sonuçlarının bizi nereye götüreceğini hiçbir şekilde kestiremediğimiz istemelerimizle, hatta arzularımızla yaşamımızı yoğuruyoruz. Oysa Renaissance ustaları yüzyıllar önce doğanın işleyişini sorun edindiler, doğayı keşfetmede büyük mesafeler kat ettiler. 1999 depremlerinin üzerinden neredeyse 24 yıl geçti ve biz yeniden, üstelik çok daha büyük boyutlu bir doğa olayıyla sarsıldık, ayağımızın altındaki toprak kaydı hem de çok etkili bir biçimde: 6 Şubat 2023'te meydana gelen ve sürekli olarak yinediğimiz gibi, on bir ilimizi sarsan deprem ve depremler. Aslında, doğa hep oynuyordu: O “*natura ludens*”³ti³ oyununu oynamaya devam ediyordu, tıpkı

* Maltepe Üniversitesi Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanlığı (SKS) Felsefe Kulübünde, 30.03.2023 günü yapılan çevrimiçi konferans.

** Prof. Dr. Betül Çotuksöken, Maltepe Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü.

¹ Betül Çotuksöken, “Ev Nedir?”, *Konut Sempozyumu*, 3-4 Aralık 2009, İTÜ Mimarlık Fakültesi-Taşkışla, İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2011, ss. 43-49.

² Discover: Örtüsünü kaldırmak, keşfetmek.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Betül Çotuksöken, “Natura Ludens”, “Olaylar ve Görüşler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ekim 1999, s. 2.

bir çocuk gibi... O zaman düşünen, bilen, yapıp edenler olarak sormalıyız: 1999'da yaşadığımız büyük kayıplara, büyük acılara karşın neleri hâlâ öğrenemedik? Yalnızca ve yalnızca kör, usdışı, gerçeğe dokunmayan isteklerimiz, hırslarımız, hesap etmeyi neredeyse hiç bilmeyen duruşumuzun bedelini çok ağır bir biçimde ödüyoruz. Bu duruma felsefe bilgisiyle yaklaştığımızda neler diyebiliriz?

Öyleyse, “felsefenin gör dedikleri”ni antropontolojik açıdan dikkate alarak çözümleyici sorularla iş görmediğimizi, hatta bu soruları sormadığımızı, sormadığımız için de bir türlü ezbere yaşamaktan kurtulamadığımızı ortaya koymakla işe başlayalım:

- “İnsan kimdir?” sorusunun yanıtını yukarıda sıraladığımız istekliler, talepte bulunanlar, karar verenler, uygulayanlar, kullananlar olarak, tüm ayrıntılarıyla aramış ve bu bağlamda ortaya konulanları da tam anlamıyla henüz anlamış değiliz. Çünkü henüz bu soruyu önce kendimize ve yakın çevremize sorma erginliğine, aydınlığına tam olarak erişmiş değiliz; yalnızca “istiyoruz”, “arzu ediyoruz” birtakım şeyleri yapmayı, bir şeylere sahip olmayı; ancak bu istemelerimizi ayrıntılı olarak çözümleyemiyoruz, çözümlemiyoruz. İşte istemenin, arzu etmenin körleşmesi ve sonuçta da körleştirmesi tam da burada kendini gösteriyor. Çünkü kendimizin ve karşılaştıklarımızın, insan olsun olmasın, potansiyellerini anlama konusunda yeterli ve yetkin değiliz; bilgiyle değil, bilgi olmayanlarla yaşamımızı kuruyoruz.

- “Bilgi nedir?” sorusunu sormuyoruz. Bilgiyle bilgi olmayan arasındaki ayrımın üzerinde düşünmüyoruz. Yukarıda da kısaca belirttiğimiz gibi, özellikle deprem söz konusu olduğunda, coğrafyayı, yerbilimini, mimarlığı, mühendisliği, kent planlamasını göz ardı ediyoruz. Varolanla bağımızı “bir şey olmaz!” boş sözünü ilke edinerek kuruyoruz. Bilgi türlerinden bilimsel bilgiyi, onun da iki eksenli olan doğa bilimlerinin bilgisini, ayrıca insan ve toplum bilimlerinin bilgisini neredeyse hiç hesaba katmıyoruz. Ayrıca, felsefenin bir alt dalı olan etiğin ya da ahlak felsefesinin ve bu bağlamın tam bir somutluk içinde ortaya çıkmasını sağlayan insan hakları bilgisinin bize sunduğu bilgileri tam bir süreklilik içinde görmezden geliyoruz; eylem ilkelerimizi yalnızca toplumsal ahlakın keyfiliğinden türetiyoruz. Böylece, “bilmek-yapmak”

arasındaki ilişkiyi tam bir ussallık içinde hiç mi hiç düşünmediğimiz için, o anda olup bitene, mekanik bir şekilde yanıt veriyoruz ve tüm varlığımızı günlük inanışlarla sürdürüyoruz.

- “İnsan-doğa ilişkisi nedir?” sorusunu bilinçli olarak sormuyoruz, çünkü bilgiyi, bilimsel bilgiyi önelemiyoruz. Doğanın mekanik işleyişini, etki-tepki temelli davranışını ve bu davranışların bize ulaşan sonuçlarını öngöremiyoruz. Oysa temel kalkış noktası olan insanı tanımada bir mesafe kat etmiş olsak, insanın aslında bilgiye, deneyime dayalı olarak öngöründe bulunan bir varlık olduğunu bilsek, insan-doğa ilişkisinin her zaman arasında olan bir özne olarak, bağlantıları kurar ve yapılması gerekenleri yapma sorumluluğunun biz insanlarda olduğunu açık-seçik bir biçimde görebiliriz. İnsan-doğa ilişkisine hırslarımızla, isteklerimizle, bilgidan hiç payını almamış duygusal duruşlarımızla, kör bir romantizmle yaklaşıyoruz. Doğaya uygun yaşamayla birlikte giden, akla uygun yaşamayı⁴ göz ardı ediyoruz ya da salt araçsal akılla, tam bir ezber yaklaşımla, doğaya “sözde” meydan okuyoruz. Sonuç ortada: Doğaya yeterince hizmet etmediğimiz, onu anlamadığımız, onu bilgiye dayalı olarak yorumlamadığımız için, her zaman elbette yenik düşüyoruz.

Uluğ Nutku Varoluş ve Tarihsellik. İnsan Felsefesi Çalışmaları⁴ adlı kitabının “Doğa-İnsan Bağının Yeniden Yaratılması için Üç İlke” başlıklı bölümünde şu ilkelere dikkatimizi çeker: “I. İlke⁶: Bilinen her şeyin uygulanması gerekmez”, “II. İlke: Doğa İnsan İçin Değildir”, “III. İlke: İnsan Türünün Biricikliği Özgürce Seçmesindedir ve Soy Sürdürüp Sürdürmemeyi de Özgürce Seçebilir.”⁷ Öyleyse insanın elinde olmakla birlikte, özellikle dünyayı, doğayı dikkate alarak neleri yapabileceği, neleri yapamayacağı, yapmaması gerektiği üzerinde düşünmesi ve bu düşünüş sonucunda eyleme geçmesi gerekir.

- “Topluluğun topluma, toplumun kamuya dönüşmesi nedir?” sorusunu hiçbir şekilde çözümlemiyoruz. Toplumsal ahlakın sınırları içine gömülmüş tanışıklıklarla, daha açık bir anlatımla, hemşehricilik ya da başka türden çıkar hesaplarına dayalı yakınlıklarla, sözde dayanışmacı bir anlayışla günlük yaşayışımızı sürdürüyoruz. Bu nedenledir ki bir türlü “hukuk toplumu” ya da “kamu” olamıyoruz. Bu saptama, hem “geniş anlamında kamu”yla, başka bir deyişle sivil toplum

⁴ *Secundum naturam vivere*: Doğaya uygun yaşamak. Eskiçağdan beri insanın doğasının akıl olduğu dikkate alınırsa, bir Stoa ilkesi olarak, doğaya uygun yaşamak aslında, akla uygun yaşamak anlamına gelir.

⁵ Uluğ Nutku, *Varoluş ve Tarihsellik. İnsan Felsefesi Çalışmaları*, Yayıncı Hazırlayan: Taşkın Taşkın, Ankara-İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2015.

⁶ Kitapta “II. İlke” diye yazıyor, ancak I. İlke olması gerekiyor.

⁷ Uluğ Nutku, *Agy.*, ss. 168-175.

ve sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili, hem de “dar anlamıyla kamu”yla, başka bir deyişle, “devlet”le ilgili. Yalnızca ve yalnızca hukuka, başta adalet olmak üzere, etik-hukuksal değerlere dayalı olarak işlemesi gereken devletin, temsilcilerince bu tarzda işlemediğini çok açık-seçik bir şekilde görüyoruz, bu durumun içinde yaşıyoruz, yaşamaya çalışıyoruz.

• “Toplumu yönetenler, yasa koyucular, uygulayıcılar ne yapmalıdır?” sorusunu yeterince açıklık-seçiklik içinde sormuyoruz. Bu bağlamda, tüm toplumsal ve kamusal işleyişin sürdürülmesi konusunda bilgiye dayalı olma konusunda yeterince denetleyici değiliz. Oysa bilmeliyiz ki, “kamu görevi yapmak insan hakları”nı korumaktır. Hakların başında da sağlıklı mekânlarda barınma ve yaşama hakkı gelir. 6 Şubattan beri tanık olunanlar, kamu görevlilerinin çoğunun bu bilinçte olmadığını bize somut olarak gösteriyor.

• “Üniversite nedir ve ne yapar?” sorusunu içtenlikle sormuyoruz, içtenlikle yanıtlamıyoruz. Oysa üniversite adına yaraşır bir bütünlük içinde en üst düzeyde eğitim verir, araştırma yapar; hatta sağlam bir işleyişte, üniversite yaptığı araştırmaların bilgi adı verilen sonuçlarını, öğrencileriyle, toplumla, kamuyla paylaşır. Üniversite hocaları tam bir aydınlanmacı anlayışla, bilgisini kitlenin, halkın, yararlanıcıların önünde açıkça, hiç çekinmeden ilan eder, açıklar. Üniversite üzerine düşen görevleri öncelikli olarak bildirme kipinde konuşarak gözler önüne serer ve ardından da yapılması gerekenlere işaret eder. Karar vericilerin de gerekenleri yapması, uygulamaya koyması beklenir.

• Yaşadığımız bu son depremle birlikte adı en çok anılan meslek İnşaat Mühendisliği oldu. Bu konuda yaptığımız bir çalışmanın sonuç bölümünü sizlerle paylaşmak istiyorum:

- “Mühendis özne olarak kimlerin/nelerin arasında?”
- Mühendis: Kendisi olarak olan-bitenler arasında, olması-yapılması gerekenler arasında,
- Mühendis: Toplum bireylerinin, gereksinim sahiplerinin, kamu görevlilerinin, yerel yönetim yetkililerinin arasında,
- Mühendis: Toplumla, toplumsal ahlakla-kamu düzeni arasında,
- Mühendis: Alan bilgisiyle, hukuk bilgisiyle, etik nitelikli bilgi, kısaca etik ve insan hakları bilgisi arasındadır.
- Mühendis: Bir bakıma kendi doğal davranışı ve duruşu içinde istemelerinin hatta arzularının etkisi altında davranış-eylem-ilişki öznesi olan bireyler arasında ve buraya kadar sıraladıklarımız arasında “duruş”unu ortaya koyması gereken kişidir.
- Mühendis çoğun işini yapıp, bir bakıma kenara

çekiliyor. Ancak imza atan biri olarak yaptığı işten mesleki olarak, hizmet veren olarak, kamu görevlisi olarak sorumludur.

- Mühendis potansiyel (gücül olanı) olanı aktüel alana (edimsel alana) taşıyan, insan-insan ilişkisine, insan-doğa ilişkisine, insan-kültür ilişkisine müdahale eden; kısaca, dünyayı değiştiren öznedir.
- İçinde toplumsal ahlak-etik-insan hakları bilgisi-hukuk gibi dinamiklerin ya da parametrelerin bulunduğu toplumda; kamunun gerektiği gibi, özellikle bilgiye (hukuk-etik, insanın değerinin bilgisi, insan hakları bilgisi) dayalı olarak oluşmadığı bir toplumda mühendisin yeri nasıl olabilir?
- Mühendis yanıt verme işlemini nasıl gerçekleştirebilir?
- Yapılması gerekenlere ilişkin gerekçelerin bilgi bağlamı olmadığı ortamlarda mühendis ne yapabilir?
- Yasaların hukuka-etiğe-insanın değerinin bilgisine-insan hakları bilgisine dayalı olarak oluşturul(a)madığı; tam tersine, kuralların, yasaların toplumsal ahlakın yerel-kültürel normlarıyla oluşmuş davranış-eylem-ilişki ağlarına dayalı olarak çoğun oluşturulduğu; başka bir deyişle evrensel ölçünlerin (standartların) henüz oluşmadığı toplumlarda “mühendis” nasıl sağlıklı bir duruş geliştirebilir?
- Genel olarak durum bu, ancak bu duruma karşılık yine de “Ne yapmalıyız?” sorusunu sorabiliriz.
- Her şeyden önce eğitim konusu gündeme alınmalı: Etik ve insan hakları bilgisi konusunda çok küçük yaşlardan itibaren verilmesi gereken eğitim üzerinde durulmalı,
- Yükseköğretim kurumlarında “Mühendislik Etiği” dersi “kuram-eylem” bağlamı gözetilerek, olgu çözümlemeleri yapılarak verilmeli ve bu ders, mühendislik öğretim programlarında zorunlu olmalı,
- “Bir şey olmaz!” yaşama ilkesinden kesinlikle vazgeçilmeli,
- Akreditasyon çalışmalarında bu husus dikkate alınmalı.

SONUÇ: Mühendisin toplumdaki yeri, herkesçe, kamu görevi yapan bir özne olarak değerlendirilmeli; mühendis özne de temelde kamu görevi yaptığının farkında olmalı; mühendis kamu görevi yapmanın insan haklarını korumak olduğunu bilmeli ve bu hususta gerekenleri yapmalıdır.⁸

Yukarıda da belirttiğim gibi, “oyunayan doğa (*natura ludens*)”, kendi saflığı içinde deviniyor, oynuyor. Biz insanlara düşen bu oyunun kurallarını olabildiğince anlamaya çalışmak; gerçekten tüm oyunlarda olduğu gibi, doğanın oyununun da kuralı, kuralları var; yeter ki biz insanlar bunu felsefenin ve bilimin gözüyle görebilelim, görelim; sorumluluk bizde, doğada değil!

⁸ Betül Çotuksöken, Toplumda Mühendisin Yeri, Sorumluluk ve Etik, 18. Türkiye İnşaat Mühendisliği Teknik Kongresi, “Panel”, 09.11.2022.